

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗАСУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сокурєнко В. В., Загуменна Ю. О., Юшкевич О. Г.

ВСТУП

В умовах повномасштабної російської агресії проти України проблема захисту прав людини, особливо дітей, набула особливої значущості. Російська військова агресія суттєво впливає на майбутнє української держави, створюючи демографічні виклики, погіршуючи психологічний стан молодого покоління та загрожуючи здоров'ю дітей. Діти, які є однією з найуразливіших категорій населення, страждають від фізичних, психологічних та соціальних наслідків війни. За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, станом на 30 квітня 2021 року, з початку збройного конфлікту на Донбасі 146 дітей було поранено, а 152 дитини загинуло. З 2017 року близько 70 тисяч дітей отримали статус таких, що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, 90 з них мають цей статус через тілесні травми¹.

Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року збройних сил російської федерації на територію суверенної України, ситуація погіршилася вразі та порушення прав дітей набуло масового характеру та стало щоденним. В період дії воєнного стану в Україні права кожної української дитини порушуються кожного дня. На інформаційній платформі «Діти війни»² станом на червень 2024 року: за даними Офісу Генерального прокурора – 551 дитина загинула, за даними Офісу Генерального прокурора – 1409 дітей поранені, за даними Національної поліції України – 1971 дитини зниклі, за даними Національної поліції України – 28918 дітей знайдено, за даними Національного інформаційного бюро – 19546 дитини депортовано, за даними Національного інформаційного бюро – 388 дитину вдалося повернути. Не зважаючи на вище наведену статистику, точну кількість постраждалих дітей встановити неможливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України.

Війна спричинила глибоку трагедію – тисячі дітей втратили батьків, зв'язок з родичами та опинилися у скрутних життєвих обставинах. Українська держава докладє значних зусиль для забезпечення

¹Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>

²Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>.

належного правового захисту дітей. З огляду на фізичну та розумову незрілість дітей, їхні права потребують спеціальної охорони та піклування. Забезпечення всебічного та ефективного захисту прав дитини є невід'ємним обов'язком кожної держави.

В Україні функціонують як судові, так і позасудові механізми захисту прав дітей, які демонструють свою високу ефективність. На початку повномасштабного вторгнення, коли робота більшості судів була паралізована, саме позасудові механізми стали ключовими у захисті прав дітей. Міжнародні організації, такі як ООН та ЄС, активно підтримують Україну в розробці та впровадженні національної стратегії реформування системи захисту дітей, що включає перехід до сімейних та громадських форм опіки, а також впровадження механізмів моніторингу та оцінки потреб дітей.

Позасудові механізми захисту прав дітей, зокрема в умовах воєнного стану, стали особливо актуальними. Вони включають в себе тимчасове влаштування дітей у прийомні сім'ї та сім'ї патронатних вихователів, а також забезпечення психологічної підтримки та реабілітації. Відповідно до українського законодавства, були запроваджені спеціальні процедури для швидкого реагування на кризові ситуації, що дозволяють дітям отримувати необхідний захист і допомогу без необхідності звертатися до судових інстанцій³.

Співпраця з міжнародними організаціями, такими як Рада Європи та ЮНІСЕФ, сприяє підвищенню ефективності правосуддя та впровадженню стандартів захисту дітей відповідно до міжнародного права. У 2024 році в рамках проекту «Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні»⁴ було посилено реагування на насильство щодо дітей, зокрема на сексуальну експлуатацію та фізичне насильство, враховуючи особливі ризики, породжені війною для дітей-переселенців та тих, хто залишився без піклування батьків. Ці організації допомагають Україні розробляти та впроваджувати комплексні заходи з моніторингу порушень прав дітей, навчання фахівців та забезпечення необхідних ресурсів для підтримки дітей у складних умовах збройного конфлікту.

Більш детально питання особливостей позасудового захисту прав дитини в умовах воєнного стану в Україні, враховуючи сучасні нормативно-правові акти та практичні заходи, спрямовані на

³ Рада Європи. Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/protecting-the-rights-of-ukrainian-children-during-and-in-post-war-context>.

⁴ Турченко О.Г., Пилипишина І.І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022.№ 2. С. 64-66.

забезпечення прав і безпеки дітей під час збройного конфлікту, буде проаналізовано у підрозділах нашого монографічного дослідження.

1. Правове регулювання прав дитини під час збройних конфліктів в актах міжнародного права та національному законодавстві України

Сучасний світ постійно стикається з проблемою збройних конфліктів, що призводять до серйозних гуманітарних наслідків, особливо для дітей. Збройні конфлікти, незалежно від їх масштабів, завжди супроводжуються порушеннями прав дитини, що вимагає адекватного правового регулювання на міжнародному та національному рівнях. Діти є однією з найбільш уразливих груп під час воєн, і їхній захист стає першочерговим завданням для держав та міжнародних організацій⁵.

Незважаючи на існування широкого правового базису, реалізація заходів щодо захисту прав дітей під час збройних конфліктів залишається викликом. Необхідно посилити координацію зусиль між міжнародними організаціями, державними інституціями та громадянським суспільством для ефективної реалізації цих норм. Захист прав дітей під час збройних конфліктів є ключовим завданням як міжнародного гуманітарного права, так і національного законодавства України. Тільки комплексний підхід, що включає правові, освітні та соціальні заходи, може забезпечити ефективний захист прав дітей у складних умовах збройних конфліктів⁶.

Конвенція ООН про права дитини є основним міжнародним документом, що визначає права дитини і забезпечує їх захист. Вона встановлює основні принципи, такі як недискримінація, інтерес дитини як найвищий пріоритет, право на життя, виживання та розвиток, а також право на вираження власних поглядів. Конвенція зобов'язує держави-учасниці вживати всі можливі заходи для захисту дітей від будь-яких форм насильства, зловживань та експлуатації⁷.

⁵ Юшкевич О.Г. Гарантування прав дітей під час збройних конфліктів в актах міжнародного права. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (в авторській редакції), м. Кривий Ріг, 30 вересня 2022 року. Кривий Ріг: ДонДУВС, 2022. С. 83-87.

⁶ Бандурка О. М., Бандурка І. О., Загуменна Ю. О. Безпека дитини: соціально-правове забезпечення: науково-популярне видання / Олександр Бандурка, Ірина Бандурка, Юлія Загуменна. Х.: Майдан, 2023. 402 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21550>

⁷ Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

В умовах війни в Україні, цей документ є надзвичайно важливим, оскільки права дітей постійно порушуються через бойові дії. Російська агресія призвела до загибелі та поранень численних дітей, а також до їх примусового переселення. Конвенція допомагає міжнародній спільноті чинити тиск на агресора та надавати правову допомогу постраждалим дітям.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах, був прийнятий у 2000 році та ратифікований Україною у 2004 році. Цей протокол вимагає від держав-учасниць вживати всіх можливих заходів, щоб військовослужбовці, які не досягли 18 років, не брали безпосередньої участі у бойових діях. Протокол також передбачає запобігання вербуванню та використанню дітей у збройних конфліктах збройними групами, що відрізняються від збройних сил держави. Для України цей документ є важливим інструментом у захисті дітей від залучення до бойових дій⁸.

Женевські конвенції про захист жертв війни, прийняті у 1949 році, та Додаткові протоколи до них (1977 р.) є основними міжнародно-правовими актами, що регулюють гуманітарні аспекти збройних конфліктів. Вони встановлюють стандарти захисту цивільного населення, включаючи дітей, під час війни. Конвенції зобов'язують сторони конфлікту забезпечувати гуманне поводження з дітьми та захист їхніх прав. У контексті російсько-української війни ці конвенції є критично важливими для забезпечення захисту дітей від насильства, депортацій та інших злочинів. Вони надають юридичну базу для притягнення винних до відповідальності за порушення прав дітей.

8 червня 1977 року, за ініціативи Міжнародного комітету Червоного Хреста, до «Женевських конвенцій» було прийнято два Додаткових протоколи: Протокол I щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів і Протокол II щодо захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру. У 2005 році також було прийнято третій Додатковий протокол до Женевської конвенції, який ввів додаткову відмітну емблему у вигляді Червоного хреста і Червоного півмісяця, червоного лева й сонця. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, прийнятий 8 червня 1977 року,

⁸ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Протокол Організації Об'єднаних Націй (ООН) від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text ; Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни. URL: <http://surl.li/cevuj>.

містить положення щодо захисту дітей як жертв міжнародних збройних конфліктів.

Відповідно до статті 78 «Про евакуацію дітей» Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, жодна сторона, що перебуває в конфлікті, не повинна вживати заходів щодо евакуації дітей в іноземну державу, крім як своїх власних громадян, за винятком випадків тимчасової евакуації, необхідної з невідкладних причин, пов'язаних зі станом здоров'я або лікуванням дітей, або з їх безпекою, якщо вони не перебувають на окупованій території.

Декларація про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройної агресії була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1974 року. Цей документ визначає, що жінки і діти є особливо вразливими категоріями населення під час збройних конфліктів і мають право на особливий захист. Декларація засуджує всі форми насильства щодо жінок і дітей, включаючи вбивства, тортури, масові арешти, колективні покарання, а також закликає держави вживати всіх можливих заходів для запобігання подібним порушенням⁹. Для України ця декларація є важливим міжнародним документом, що надає правову основу для захисту жінок і дітей від насильства та зловживань. Україна використовує положення цієї декларації для привернення уваги міжнародної спільноти до порушень прав дітей та жінок з боку російських військових сил, а також для мобілізації міжнародної підтримки у боротьбі з цими порушеннями.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року, є одним з основних міжнародних документів у галузі прав людини. Пакт визнає право кожної людини на соціальний захист, адекватний життєвий рівень, охорону здоров'я та освіти. У статті 10 Пакту зазначено, що особливий захист повинен надаватися матерям і дітям, а дітям слід забезпечити соціальний захист без будь-якої дискримінації¹⁰.

Конвенція Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999 р.)¹¹ визначає найгірші форми дитячої праці та закликає до їх негайної ліквідації. Вона забороняє використання дітей у будь-яких формах рабства, примусовій праці та збройних конфліктах. Конвенція також

⁹ Декларація про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів від 14 грудня 1974 року. URL: <https://cutt.ly/wVe6VhH>.

¹⁰ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

¹¹ Конвенція Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17.06.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_182#Text.

вимагає від держав-учасниць вживати ефективні заходи для захисту дітей від таких практик. Для України ця конвенція є важливою, оскільки вона сприяє запобіганню використанню дітей у військових діях та інших небезпечних формах праці. В умовах збройного конфлікту цей документ допомагає захищати дітей від експлуатації та забезпечувати їхнє право на безпеку та освіту.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002 р.)¹² (далі – МКС) є міжнародним договором, який встановлює юрисдикцію МКС над найтяжчими злочинами, включаючи військові злочини, злочини проти людяності та геноцид. Використання дітей у збройних конфліктах є одним з таких злочинів. Римський статут є важливим інструментом для притягнення до відповідальності тих, хто винний у використанні дітей у бойових діях та інших порушеннях їхніх прав. Україна активно співпрацює з МКС для документування та розслідування злочинів, вчинених проти дітей.

Крім цього, Рада Безпеки ООН прийняла низку резолюцій, спрямованих на захист дітей під час збройних конфліктів. Зокрема, резолюція 1612 (2005 р.) встановила механізм моніторингу та звітності щодо серйозних порушень прав дітей у конфліктах¹³. Ці резолюції зобов'язують держави вживати заходів для захисту дітей та притягнення винних до відповідальності. Для України ці резолюції є важливими, оскільки вони допомагають залучати міжнародну підтримку для захисту прав дітей, постраждалих від агресії. Вони також сприяють створенню ефективних механізмів моніторингу та звітності про порушення прав дітей. Цей пакт є важливим для України, оскільки він встановлює міжнародні стандарти, які повинні дотримуватися всіма державами-учасницями, включаючи Україну, для забезпечення економічних, соціальних і культурних прав дітей, особливо в умовах збройного конфлікту. Положення Пакту використовуються для формування національних політик та програм, спрямованих на захист дітей та забезпечення їхніх прав на освіту, медичну допомогу та соціальну підтримку.

Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів та конвенцій, які регулюють захист прав дитини під час збройних конфліктів. Розглядаючи національне законодавство, слід зазначити, що воно є невід'ємною частиною правової системи, спрямованої на захист дітей в умовах збройного конфлікту. В українському законодавстві основними

¹² Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

¹³ Резолюція Ради Безпеки ООН 1612 від 26.07.2005 щодо дітей і збройних конфліктів. URL: [https://undocs.org/S/RES/1612\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1612(2005)).

правовими актами, що регулюють права дитини, є Конституція України, Закон України «Про охорону дитинства», Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України та інші. Перелік нормативно-правових актів щодо забезпечення прав дітей можна знайти на сайті Національної соціальної сервісної служби України¹⁴.

Конституція України гарантує захист прав і свобод людини, включаючи дітей. Відповідно до частини 2 статті 52 Конституції, будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Крім того, частина 2 статті 64 Конституції дозволяє встановлення окремих обмежень прав і свобод в умовах воєнного стану, проте не дозволяє обмежувати права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63¹⁵.

Відповідно до статті 10 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 лютого 2001 року № 2402-III, кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист¹⁶. Згідно зі статтею 30 цього ж Закону, участь дітей у воєнних діях та збройних конфліктах суворо забороняється. Це включає вербування, фінансування, матеріальне забезпечення та навчання дітей з метою їх використання у збройних конфліктах, а також у насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади або порушення територіальної цілісності України. Особи, що залучають малолітніх та неповнолітніх до збройних формувань, несуть кримінальну відповідальність за статтею 304 Кримінального кодексу України за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

Військові дії російської федерації на території України, які включають використання заборонених касетних боєприпасів, невибіркові обстріли житлових районів, руйнування цивільної інфраструктури та обмеження доступу до медицини, а також численні випадки вбивств, згвалтувань і страт цивільних осіб, зокрема дітей, є порушенням міжнародного гуманітарного права і класифікуються як воєнні злочини. Відповідно до статті 438 Кримінального кодексу України, жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення на примусові роботи, розграбування національних цінностей на окупованій території та інші порушення законів та звичаїв війни караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

¹⁴ Забезпечення прав дітей. Нормативно-правові акти з питань забезпечення прав дітей. URL: <http://surl.li/dzump>.

¹⁵ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://cutt.ly/dMxh9aD>.

¹⁶ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

Станом на 2024 рік, в Україні триває робота над новою Національною стратегією забезпечення прав дітей. Міністерство соціальної політики за підтримки ЮНІСЕФ розпочало розробку цієї стратегії, яка спрямована на комплексний підхід до захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту. У рамках цієї стратегії планується залучення широкого експертного середовища для створення ефективних механізмів реалізації та захисту прав дитини в Україні¹⁷.

Раніше, в Україні діяли Національні плани дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року, а також Державна соціальна програма на період до 2021 року. Однак, після 2021 року конкретні плани щодо продовження цих програм ще не були затверджені, і наразі йде активна робота над новою стратегією¹⁸. Отже, наразі нова стратегія перебуває в процесі розробки, і очікується, що вона включатиме нові заходи та механізми для покращення захисту прав дітей в Україні в умовах війни та післявоєнного періоду.

У рамках Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року було визначено пріоритети щодо захисту прав та інтересів дітей у ситуаціях збройного конфлікту. Зокрема, було підкреслено необхідність запобігання участі дітей у воєнних діях, забезпечення їхніх прав у зонах конфлікту, а також впровадження заходів для соціально-психологічної реабілітації постраждалих дітей.

Однією з головних проблем є влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування внаслідок російського вторгнення в Україну. На сьогоднішній день ситуація є складною: з одного боку, ЗМІ активно повідомляють про необхідність усиновлення дітей, які втратили батьків або перебували у закладах інституційного догляду поруч із зонами активних бойових дій; з іншого боку, Міністерство соціальної політики України попереджає про ризики шахрайства, порушення прав дітей та

¹⁷ Про затвердження Концепції Державної соціальної програми "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF>; Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>.

¹⁸ Мінсоцполітики за підтримки ЮНІСЕФ починає розробку єдиної Національної стратегії забезпечення прав дітей URL: <https://www.unicef.org>; Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні – Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int>.

розповсюдження недостовірної інформації, акцентуючи на неможливості спрощення чи змінення процедури усиновлення.

У березні 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану». Ці зміни внесли корективи до Положення про дитячий будинок сімейного типу (затвердженого Постановою КМУ від 26 квітня 2002 року № 564) та Положення про прийомну сім'ю (затвердженого Постановою КМУ від 26 квітня 2002 року № 565). Згідно з новими положеннями, під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні, діти, які залишилися без батьківського піклування, можуть бути тимчасово влаштовані до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, дотримуючись встановленої граничної чисельності дітей у цих закладах ¹⁹.

Також було доповнено Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений Постановою КМУ від 24 вересня 2008 року № 866, розділом «Особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану». Цей розділ передбачає можливість тимчасового влаштування дітей до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на період дії надзвичайного або воєнного стану ²⁰.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII забезпечує правовий захист внутрішньо переміщених осіб, включаючи дітей. Стаття 2 цього закону встановлює, що держава вживає всіх можливих заходів для запобігання виникненню передумов вимушеного переміщення осіб, забезпечення захисту їх прав та свобод, а також

¹⁹ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> ; Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 564 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF> ;

²⁰ Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF>; Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF> .

створення умов для добровільного повернення або інтеграції в новому місці проживання²¹.

З метою ефективного захисту прав дітей під час воєнного стану, Постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 року № 302 було утворено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини. Цей тимчасовий орган виконує консультативно-дорадчі функції та сприяє координації діяльності органів публічної влади у сфері захисту прав дітей. Основними завданнями штабу є організація евакуації дітей з небезпечних територій, створення умов для їх перебування та визначення шляхів вирішення проблем у сфері захисту прав дитини під час воєнного стану²².

Для забезпечення належного обліку внутрішньо переміщених осіб, включаючи дітей, створено Єдину інформаційну базу даних про ВПО. Ця база дозволяє зібрати та систематизувати інформацію про таких осіб, що сприяє наданню їм відповідної допомоги та підтримки²³.

Згідно з пунктом 2 частини 1 статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Ця допомога включає захист, представництво в судах, консультування та складання процесуальних документів, забезпечуючи рівні можливості для доступу до правосуддя²⁴.

Захист прав дітей під час збройних конфліктів є ключовим завданням як міжнародного гуманітарного права, так і національного законодавства України. Незважаючи на існуючі міжнародні та національні норми, їх реалізація потребує посилення координації та співпраці на всіх рівнях. Тільки комплексний підхід, що включає правові, освітні та соціальні заходи, може забезпечити ефективний захист прав дітей у складних умовах збройних конфліктів.

2. Порушення прав дитини в умовах воєнного стану в Україні

Кожна українська дитина, навіть якщо не має фізичних травм, страждає від серйозних психологічних та емоційних порушень, а також

²¹ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <http://surl.li/bkhnf>.

²² Про затвердження Положення про Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 берез. 2022 р. № 302. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP220302> .

²³ Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб. Урядовий контактний центр. URL: <https://ukc.gov.ua> .

²⁴ Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <http://surl.li/asidw>.

немає можливості реалізувати основні прав, що суттєво впливає на її загальний стан та майбутнє.

Збройний конфлікт (війна) є головною загрозою та перешкодою для реалізації основного права людини – права на життя. Сьогодні особливо важливо захищати право на життя людини, зокрема дитини, адже без цього фундаментального права всі інші права втрачають своє значення. Життя є передумовою для реалізації всіх прав і свобод людини. Це право закріплене у всіх міжнародних договорах з прав людини і є частиною загального міжнародного права.

Право кожної дитини на життя закріплено у статтях 21, 27 Конституції України²⁵ та є невід’ємним, невідчужуваним та непорушним. Право на життя у кожної дитини виникає з моменту «визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров’я»²⁶.

Безпосередніми обов’язками держави є забезпечення виживання і здоровий розвиток дитини регламентований ст. 6 Конвенції ООН про права дитини²⁷; охорона права дитини на життя; захист права на життя дитини, в тому числі під час збройних конфліктів, оскільки відступ від права на життя не допускається²⁸.

Уповноважені органи державної влади та представники міжнародних організацій вже зафіксували та фіксують кожного дня численні докази, що підтверджують факти каліцтв та вбивств, завданих російськими військовими українським дітям за допомогою різноманітних засобів і методів, включаючи обстріл евакуаційних транспортних засобів, позначених словом «Діти». Діти постійно стають жертвами незаконного застосування агресором заборонених методів і засобів ведення війни. Російські військові вчиняють численні воєнні злочини (умисне вбивство; умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень чи шкоди здоров’ю; незаконне, безглузде та значне за обсягами знищення чи привласнення майна, що не викликано воєнною необхідністю; умисний цілеспрямований напад на цивільне населення чи окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; депортація або переміщення частини чи всього населення окупованої території як в межах відповідної території, так і за її межі;

²⁵ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://cutt.ly/dMxh9aD>.

²⁶ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

²⁷ Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

²⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: <http://surl.li/huud>.

умисне завдання ударів по будівлях, що мають релігійне, освітнє, культурне, наукове чи благодійне призначення, історичним пам'яткам, госпіталах та місцях зосередження хворих та поранених, за умови, що вони не є воєнними цілями; примушування громадян протилежної сторони до участі у воєнних діях проти їх власної держави, навіть, якщо вони знаходились на службі воюючої сторони до початку війни; умисний напад на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є воєнними цілями)²⁹.

Право дитини на охорону здоров'я нерозривно пов'язане з її правом на життя, оскільки забезпечення здоров'я є фундаментальною умовою для повноцінного розвитку та благополуччя дитини. Без належної медичної допомоги та підтримки фізичного й психічного здоров'я, право на життя втрачає свій зміст, адже хвороби та травми можуть значно скоротити або погіршити якість життя дитини. Таким чином, охорона здоров'я є невід'ємною частиною забезпечення основних прав і свобод дитини.

Українська держава гарантує дітям право на охорону здоров'я та безкоштовну кваліфіковану медичну допомогу в закладах охорони здоров'я; сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, забезпеченню раціонального харчування та формуванню навичок здорового способу життя (ст. 4 Закону України «Про охорону дитинства»)³⁰.

Злочинні напади російських окупантів на медичні заклади України позбавляють тисячі дітей доступу до критично важливих медичних послуг. Більше 1700 українських медичних установ стали жертвами російської агресії протягом 23 місяців війни. З них 195 знищено повністю, а 1523 – пошкоджено³¹. Жорстокість російських окупантів не знає меж: вони обстрілюють не лише лікарні, а й станції переливання крові, пункти швидкої допомоги та поліклініки³².

Представники російської федерації постійно порушують заборони щодо залучення українських дітей у збройній агресії ще з 2014 року, використовуючи різноманітні емоційні, фінансові та кібернетичні

²⁹ Злочини росіян проти дітей в Україні. Дослідження Міноборони та Інституту права. URL: <http://surl.li/ecxmf>.

³⁰ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

³¹ В Україні під час війни зруйновані всент 195 медзакладів та ще понад 1,5 тисячі пошкоджені. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3825629-v-ukraini-pid-cas-vijni-zrujnovani-vscent-195-medzakladiv-ta-se-ponad-15-tisaci-poskodzeni.html> .

³² Злочини росіян проти дітей в Україні. Дослідження Міноборони та Інституту права. URL: <http://surl.li/ecxmf>.

засоби³³. Зафіксовано чимало випадків порушення права дітей на захист від усіх форм насильства. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства»³⁴ українська держава гарантує кожній дитині право на захист її гідності, особистої недоторканності та свободи. Це передбачає активну позицію держави у захисті дітей від будь-яких проявів жорстокого поводження, експлуатації та втягнення у злочинну діяльність. Зокрема, українське законодавство суворо забороняє: залучення дітей до участі у воєнних діях; вербування та навчання дітей з метою їх використання у збройній агресії або насильницьких діях; втягнення дітей до незаконних збройних формувань; пропаганду війни та насильства серед дітей. Держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення безпеки та добробуту дітей, а також для створення умов, де кожна дитина може розвиватися та жити щасливим життям.

За даними розслідування Служби Безпеки України встановлено, що спецслужби країни-агресора використовують українських дітей у своїх розвідувальних цілях. Виявлено, що окупанти залучають дітей до збору розвідданих, використовуючи для цього нібито нешкідливі мобільні ігри. Діти, захоплені грою, роблять фотографії українських блокпостів, транспортних шляхів та військової техніки, а також надають окупантам інформацію про їхнє місцезнаходження. Важливо зазначити, що батькам слід бути дуже пильними та уважно стежити за тим, у які ігри грають їхні діти. Необхідно пояснити їм небезпеку розголошення інформації про розташування українських військових об'єктів та закликати негайно повідомляти про будь-які підозрілі дії дорослим³⁵.

Згідно з Керівною запискою Генерального секретаря ООН щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок сексуального насильства у зонах воєнних конфліктів, існує три основних способи, якими діти стають жертвами сексуального насильства під час збройних конфліктів: прямі жертви сексуального насильства; свідки сексуального насильства; діти, народжені внаслідок сексуального насильства. На жаль, наявні дані уповноважених органів свідчать, що українські діти вже стали прямими жертвами та свідками сексуального насильства з боку російських військовослужбовців. Відомо про випадки вагітності, в тому числі серед дівчат та молодих жінок, які перебували на тимчасово окупованих територіях. Важливо зазначити, що на територіях Луганської та

³³ Злочини росіян проти дітей в Україні. Дослідження Міноборони та Інституту права. URL: <http://surl.li/ecxmf>.

³⁴ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

³⁵ Злочини росіян проти дітей в Україні. Дослідження Міноборони та Інституту права. URL: <http://surl.li/ecxmf>.

Донецької областей, які з 2014 року перебувають під окупацією, подібні випадки також могли мати місце, але через відсутність доступу до цих територій та контролю з боку української влади, їх кількість та характер встановити наразі неможливо. Держава і суспільство повинні зробити все можливе, щоб захистити дітей від подібних злочинів ³⁶.

Кожного дня на окупованих українських територіях порушуються права дитини на громадянство. З травня 2022 року українським дітям-сиротам та дітям, які залишилися без піклування батьків, які є громадянами України, зокрема із «Окремих районів Донецької і Луганської областей», громадянство країни-агресора надається уповноваженими особами у спрощеному порядку. Згодом спростили процедури отримання російського громадянства для всіх жителів Херсонської та Запорізької областей, осіб без громадянства, які постійно проживають на території України, в тому числі дітей.

Згідно статичних даних країна-агресор незаконно змінила громадянство понад 100 українських дітей-сиріт, вивезених з тимчасово окупованих територій, та передала їх у російські прийомні сім'ї. Ці дії кваліфікуються як злочин, а саме: незаконне позбавлення волі або викрадення людини, вчинений щодо малолітнього. Загарбники не лише розлучили цих маленьких українців з їхньою Батьківщиною, але й позбавили їх можливості повернутися додому, адже в росії вже відбулося усиновлення (процес, значно складніший за тимчасове перебування в прийомній сім'ї). Це черговий акт нелюдськості з боку країни-агресора, який підтверджує його повну зневагу до норм міжнародного права та принципів гуманності.

Слід визнати, що Україна робить все, щоб всі цивілізовані країни знали про цей злочин. Російська влада неодноразово наголошувала, що вивезення дітей на територію росії, є евакуацією як тимчасовий захід. Але те, що ми спостерігаємо – вивезення дітей до літніх таборів із подальшим оформленням опіки, усиновлення, жодним чином не є тимчасовою евакуацією. Ситуація ускладнюється розривом дипломатичних відносин між Україною та росією та неможливістю української влади самостійно повертати вивезених українських дітей ³⁷.

Автори розслідування Associated Press довели, що російські війська переселяли українських дітей примусово, без їхньої згоди, говорячи, що їхні батьки відмовляються від них, неодноразово використовували їх для

³⁶ Злочини росіян проти дітей в Україні. Дослідження Міноборони та Інституту права. URL: <http://surl.li/ecxmf>.

³⁷ Росія змінює громадянство українських сиріт. Чи зможе Україна їх повернути? URL: <http://surl.li/eczio>.

пропаганди, проводили заходи русифікації та «патріотичного виховання»³⁸.

Україна постійно звертається до волонтерів та співпрацює з міжнародними організаціями щодо повернення українських дітей в Україну.

Відповідно до ст. 11 Конвенції ООН про права дитини від 20.11.1989 року³⁹ на держави покладено зобов'язання вживати всіх необхідних заходів для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону. Україна ратифікувала Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (Гаазька конвенція 1980 року)⁴⁰, яка є міжнародним договором, що спрямований на захист дитини від незаконного переміщення чи утримання на території іншої держави. Згідно Гаазької конвенції 1980 року «викрадення дитини» відбувається, коли дитину незаконно вивозять або утримують на території іншої держави без згоди особи, яка має законні права на опікування. Основною метою Гаазької конвенції 1980 року є забезпечення швидкого та безпечного повернення викрадених дітей до їхньої країни постійного проживання. Гаазька конвенція 1980 року встановлює механізми співпраці між державами-учасницями для полегшення повернення викрадених дітей. Проте Гаазька конвенція 1980 року передбачає деякі винятки з правила про повернення, наприклад, якщо дитина сама висловила згоду на те, щоб залишатися в іншій державі, або якщо її повернення може завдати їй шкоди.

Злочинне викрадення та примусове вивезення українських дітей з окупованих територій є грубим порушенням цілого спектру їхніх фундаментальних прав. Цей злочин посягає на право на проживання в сім'ї (діти позбавлені можливості жити з батьками або одним з них, що завдає їм невимовних страждань та руйнує їхній емоційний зв'язок з найближчими людьми), право на контакт з сім'єю (викрадені діти не мають можливості підтримувати зв'язок з батьками, які проживають окремо, а також з іншими членами сім'ї та родичами, що роз'єднує їх з корінням та позбавляє відчуття приналежності), право на майно (діти втрачають доступ до свого майна, що може мати негативні наслідки для їхнього майбутнього), право на житло (їх позбавляють звичного місця проживання, що створює для них додатковий стрес та тривогу), право на вільне висловлення думок (дітям не надається можливість вільно

³⁸ How Moscow grabs Ukrainian children and makes them Russians. URL: <http://surl.li/eczjo>.

³⁹ Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

⁴⁰ Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980. URL: <http://surl.li/ecypz>.

висловлювати свої думки та погляди, що є грубим порушенням їхніх особистих свобод), право на особисте та сімейне життя (окупанти втручаються в їхнє особисте та сімейне життя, позбавляючи їх відчуття приватності та безпеки), право на достатній життєвий рівень (їхні базові потреби не задовольняються належним чином, що може призвести до серйозних проблем зі здоров'ям та розвитком), право на участь у культурному та творчому житті (їх доступ до культурних та творчих цінностей значно обмежений, що негативно впливає на їхню духовну сферу). Зазначені дії окупантів не лише руйнують життя дітей, але й завдають непоправної шкоди їхньому майбутньому.

Підсумовуючи вищезазначене, слід констатувати, що з початку жорстокої збройної агресії росії проти України жодній українській дитині не вдалося уникнути порушення її фундаментальних прав, які гарантуються міжнародним правом та національним законодавством. Ця війна безжально руйнує життя маленьких українців, позбавляючи їх можливості жити в безпеці, розвиватися та просто бути щасливими.

Важливо розуміти, що порушення прав дитини не обмежуються лише випадками фізичного насильства, експлуатації, сексуального насильства, катувань чи інших жорстоких дій. Навіть якщо у дитини немає видимих тілесних ушкоджень, це не означає, що її права не порушені. Чимало прикладів порушень прав дитини, які не пов'язані з фізичним насильством: відсутність належного харчування та догляду, нехтування, психологічне насильство, залучення до незаконної діяльності, розлучення з сім'єю.

3. Позасудові механізми захисту прав дитини в умовах воєнного стану

Війна, розв'язана росією проти України, створила нову реальність для мільйонів українських дітей. Звичні механізми захисту прав дітей, які гарантувалися законодавством до вторгнення, в багатьох випадках виявилися недієздатними. Це ставить перед суспільством гостре питання ефективності та реальності захисту дітей, які стали жертвами зброєної агресії, опинилися у скрутних життєвих обставинах, або ж зовсім втратили батьківське піклування.

Відповідь потребує консолідації зусиль великої кількості організацій та установ, адже за останні місяці з'явилося багато нових нормативно-правових актів, які регулюють дії не лише самих дітей, але й їхніх батьків, родичів та опікунів в рамках позасудових механізмів захисту прав дитини.

Це складне та комплексне завдання, яке потребує рішучих та скоординованих дій з боку всіх відповідальних осіб. Для цього слід акцентувати увагу на декілька ключових моментах: необхідність

адаптації існуючих механізмів захисту прав дітей до нових умов; розроблення та впровадження нових, ефективних методів захисту дітей в період воєнного стану; забезпечення належної координації дій різних організацій та установ; інформування населення (батьків, опікунів, піклувальників) про їхні права та доступні механізми захисту прав дітей.

До позасудових механізмів захисту прав дитини, які використовуються в Україні, можна віднести: органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень; Національну соціальну сервісну службу України та її територіальні органи; комісії з питань захисту прав дитини; громадські організації; гарячі лінії та інформаційні платформи.

Перелік органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень міститься у ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»⁴¹. Зокрема, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері сім'ї та дітей та реалізують державну політику у сфері сім'ї та дітей (Державна служба України у справах дітей, Департамент захисту прав дітей та усиновлення Міністерства соціальної політики України, Національна соціальна сервісна служба України, Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей)⁴², відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри соціально-психологічної реабілітації дітей тощо.

Серед основних завдань вищенаведених уповноважених органів на державному та місцевому рівні можна виділити: реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей, соціальної підтримки сімей з дітьми,

⁴¹ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#n13>.

⁴² Деякі питання Державної служби у справах дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 № 1048. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1048-2023-%D0%BF#Text>. ; Департамент захисту прав дітей та усиновлення Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/pro-nasl.html>. ; Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua/>. ; Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України: Постанова Кабінету Міністрів України (Кабінет Міністрів України) від 26.08.2020 № 783. URL: <http://surl.li/dzyod>. ; Про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей: Указ Президента України від 08.08.2022 № 568/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/568/2022#Text>.

оздоровлення та відпочинку дітей, розвитку сімейних форм виховання та усиновлення; запобігання дитячій бездоглядності і безпритульності; взаємодія з уповноваженими публічними органами, підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності у вирішенні питань соціального захисту дітей; забезпечення створення прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та влаштування до них дітей; забезпечення роботи єдиної інформаційно-аналітичної системи «Діти» стосовно потенційних прийомних батьків, батьків-вихователів; проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи та консультацій з питань застосування законодавства у сфері захисту прав дітей; ведення обліку дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених дітей, а також дітей, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей патронатних вихователів, закладів, які здійснюють інституційний догляд і виховання дітей тощо.

При Президентові України утворено Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей як консультативно-дорадчий орган⁴³. Відповідно до покладених завдань Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей напрацьовує пропозиції щодо налагодження взаємодії з інститутами громадянського суспільства, у тому числі з експертами у вирішенні питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, сприяння їх залученню до участі у захисті дітей, постраждалих внаслідок війни, у тому числі примусово переміщених та депортованих; здійснює моніторинг ситуації щодо незаконного усиновлення громадянами Російської Федерації, зміни громадянства дітей, які були примусово переміщені на тимчасово окуповані території України та депортовані за межі України, встановлення місцезнаходження, повернення таких дітей; здійснює моніторинг ситуації щодо тимчасового переміщення (евакуації) дітей, у тому числі дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей з особливими освітніми потребами, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, а також дітей, влаштованих до сімейних форм виховання, з територій, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) або межують з такими територіями, дотримання їх прав, повернення та влаштування таких дітей у післявоєнний період тощо.

⁴³ Про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей: Указ Президента України від 08.08.2022 № 568/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/568/2022#Text>.

З метою захисту прав дитини на сайтах служб у справах дітей міститься інформація щодо отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; про діяльність Консультаційного центру Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; про портал розшуку дітей «Діти війни», для бажаючих стати патронатним вихователем, інформація для бажаючих створити прийомну сім'ю, інформація для бажаючих створити дитячий будинок сімейного типу тощо.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції на виконання повноважень щодо захисту прав дитини проводять роботу щодо запобігання правопорушенням дітей; виявляють причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживають в межах своєї компетенції заходи до їх усунення; беруть участь у правовому вихованні дітей; ведуть облік правопорушників, що не досягли 18 років, у тому числі звільнених з спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей; вилучають документи і предмети, що можуть бути речовими доказами правопорушення або використані на шкоду здоров'ю дітей тощо.

Спеціальні установи для дітей – приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України, притулки для дітей служб у справах дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) в межах своїх повноважень забезпечують створюють належні умови для життя, навчання і виховання учнів, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, професійної підготовки, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги тощо.

В територіальних громадах створені центри соціальних послуг, що є комплексними закладами соціального захисту населення ⁴⁴. Їх структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам/сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах..

Серед послуг за основними напрямками роботи мережі центрів соціальних служб надають наступні: інформування, соціальний

⁴⁴ Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text>.

супровід, соціальна адаптація (надається для дітей з інвалідністю; дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; дітей, яких виховували в інтернатах), соціальна інтеграція та реінтеграція, консультування, кризове та екстрене втручання (допомога людям, які постраждали від насильства в сім'ї; допомога в оформленні документів; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги), представництво інтересів (для дитини, що має труднощі з відстоюванням власних інтересів у різних установах; для сім'ї (зокрема, прийомної); для дитячого будинку сімейного типу; для сім'ї опікунів/піклувальників; для людей, які постраждали від торгівлі людьми чи насильства у сім'ї), посередництво (медіація для дорослих або дітей, які внаслідок суперечки або конфлікту не можуть знайти спільного рішення та потребують допомоги), соціальна профілактика, патронат.

При місцевих органах виконавчої влади, виконавчих органах місцевої влади створюються комісії з питань захисту прав дитини ⁴⁵. Організація діяльності комісії з питань захисту прав дитини забезпечується відповідною службою у справах дітей. До їх складу входять представники місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевої влади, органів Національної поліції (органів ювенальної превенції) та Мін'юсту, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення. Основним завданням комісії є сприяння забезпеченню реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, сімейне виховання та всебічний розвиток. Комісія відповідно до компетенції приймає рішення, організовує їх виконання, подає рекомендації органу опіки та піклування для прийняття відповідного рішення або підготовки висновку для подання його до суду. До участі в засіданнях комісії обов'язково запрошуються повнолітні особи, стосовно яких приймається рішення або складається висновок органу опіки та піклування. Ці особи повинні бути належним чином повідомлені про час та місце проведення засідання.

Багато міжнародних та українських громадських організацій в Україні займаються захистом прав дітей. Вони надають юридичну допомогу, психологічну підтримку, сприяють пошуку зниклих дітей, організовують збори коштів на допомогу дітям тощо. Наприклад, Українська Мережа за Права Дитини (об'єднує 28 українських та міжнародних організацій і благодійних фондів, які працюють з питань захисту прав дитини в Україні. Мережа надає інформаційну та методичну підтримку своїм членам, проводить адвокаційні кампанії та

⁴⁵ Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866. URL: <http://surl.li/eaauw>.

співпрацює з органами державної влади)⁴⁶; Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) (міжнародна організація, яка працює в Україні з 1992 року. ЮНІСЕФ надає гуманітарну допомогу дітям, постраждалим від збройного конфлікту, а також підтримує програми з освіти, охорони здоров'я та соціального захисту дітей)⁴⁷; «Save the Children» (міжнародна організація працює в Україні з 1995 року, надає гуманітарну допомогу дітям, постраждалим від збройного конфлікту, а також реалізує програми з психосоціальної підтримки, освіти та захисту прав дітей)⁴⁸; «Карітас Україна» (благодійне католицьке об'єднання, яке працює в Україні з 1992 року, надає гуманітарну допомогу дітям, постраждалим від збройного конфлікту, а також реалізує програми з соціального захисту та підтримки сімей з дітьми)⁴⁹ тощо.

У випадку порушення прав дитини можна звернутися на гарячі лінії як державних органів, так і громадських організацій. На цих лініях кваліфіковані фахівці надають консультації та допоможуть з'ясувати, як діяти у тій чи іншій ситуації. Звертаючись на гарячу лінію, необхідно чітко пояснити ситуацію, в якій опинилася дитина, повідомити контактні дані для зв'язку.

Сьогодні є національні та спеціалізовані гарячі лінії з питань захисту прав дитини в Україні: національна дитяча гаряча лінія, гаряча лінія з питань протидії насильству та захисту прав дитини, гаряча лінія Національної поліції України; спеціалізовані: гаряча лінія з питань торгівлі людьми; гаряча лінія з питань домашнього насильства; гаряча лінія з питань психологічної допомоги.

З 1 серпня 2022 року в Україні функціонує державний портал для розшуку дітей – інформаційна платформа «Діти війни»⁵⁰ як надійний осередок інформації про українських дітей, які постраждали від жорстокої війни, розв'язаної росією. На порталі міститься інформація щодо зведених та актуальних даних про загиблих, поранених, зниклих безвісти та депортованих дітей; про розшуканих та врятованих дітей; дані, що надаються правоохоронними органами: Офісом Генерального прокурора, Національною поліцією України та Національним інформаційним бюро. Платформа також дає вам можливість повідомити про загублену дитину, звернути увагу на злочин проти дитини, інформувати про факт депортації дитини, повідомити про примусову

⁴⁶ Українська Мережа за Права Дитини. URL: <https://childrights.org.ua/>.

⁴⁷ UNICEF Україна. URL: <https://www.unicef.org/>.

⁴⁸ Save The Children. URL: <https://childrenheroes.org>.

⁴⁹ Карітас України. URL: <https://caritas.ua/>.

⁵⁰ Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>.

зміну громадянства та документів дитини, звернути увагу на інші порушення прав дітей⁵¹.

Важливим кроком в сфері захисту дітей під час збройної агресії стало функціонування загальнонаціональної програми «Дитина не сама», запроваджену Офісом Президента України у співпраці із Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine за підтримки Міністерства соціальної політики України. Це чат-бот, що містить відповіді на актуальні питання з приводу захисту прав дитини в умовах воєнного стану⁵².

Під час воєнного стану в обов'язковому порядку здійснюється тимчасове переміщення (евакуація) дітей та осіб, які цілодобово перебувають у закладах, розташованих на відстані менш як за 2 кілометри від суб'єктів господарювання, що мають важливе значення для національної економіки і оборони держави, віднесених до відповідних категорій цивільного захисту (особливої важливості, першої чи другої), та/або менш як за 100 кілометрів від адміністративної межі між тимчасово окупованою територією та іншою територією України, де не ведуться бойові дії, лінії бойового зіткнення, або менш як за 50 кілометрів від державного кордону України з Російською Федерацією, Республікою Білорусь. На час воєнного стану такі заклади за умови наявності захисних споруд цивільного захисту, споруд подвійного призначення, придатних для укриття дітей та осіб, можуть провадити діяльність, пов'язану з наданням освітніх, соціальних, медичних, реабілітаційних та інших послуг без зарахування дітей та осіб на цілодобове перебування.

Задля забезпечення тимчасового переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування було затверджено Порядок тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України – в Україну [Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 № 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023->

⁵¹ Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>.

⁵² Бандурка О. М., Бандурка І. О., Загуменна Ю. О. Безпека дитини: соціально-правове забезпечення: науково-популярне видання / Олександр Бандурка, Ірина Бандурка, Юлія Загуменна. Х.: Майдан, 2023. 402 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21550>

%D0%BF#n19.]. Тимчасове переміщення (евакуація) дітей та осіб із закладів здійснюється за результатами оцінки стану безпеки перебування дітей та осіб у закладах, яка проводиться обласними, Київською міською військовими адміністраціями у взаємодії з відповідними районними військовими адміністраціями, виконавчими органами сільських, селищних, міських рад (військовими адміністраціями населених пунктів) за місцем постійного розташування закладів.

В умовах воєнного стану безліч дітей в Україні залишились сиротами або були позбавлені сімейного оточення. У зв'язку із цим окремої уваги потребують питання усиновлення під час дії на території України воєнного стану. В умовах воєнного стану усиновлення дітей, які перебувають на території України, можливе лише в тих регіонах, де немає воєнних дій та працюють державні органи влади України.

Механізм провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, визначено у постанові Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24.09.2008 № 866⁵³.

В Телеграмі до чат-боту «Дитина не сама» зафіксовано понад декілька десятків тисяч звернень з метою тимчасового влаштування дітей. Під час воєнного стану процедури всиновлення дітей, позбавлених батьківського піклування, як правило, уповільнюються або припиняються. Проте зусиллями Координаційного штабу з питань захисту прав дитини під час воєнного стану було спрощено процедури усиновлення та передачі дітей під опіку. Часто застосовується така форма захисту прав дітей як влаштування під опіку тимчасово – під опіку рідних, до прийомних сімей, будинків сімейного типу, закладів інституційного нагляду (на сьогодні понад 1,5 тисячі дітей)⁵⁴.

З початку збройної агресії проти України й до сьогодні актуальним є виїзд за кордон неповнолітніх дітей. В Україні поки відсутні верифіковані дані щодо кількості українських громадян, зокрема дітей, які перебувають за кордоном. Водночас закордонні дані також різняться. За даними ООН станом на 19 грудня 2023 року в Європі знаходяться 5,92 млн, а у всьому світі – 6,33 млн українських громадян, які покинули нашу державу через війну. Ці дані визначають лише загальну кількість українців, без виокремлення окремих груп, зокрема дітей. За даними

⁵³ Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866. URL: <http://surl.li/eaauw>.

⁵⁴ Захист прав дітей в умовах війни: зміни в процедурі усиновлення. URL: <http://surl.li/cafxa>.

Євростату , станом на 31 жовтня 2023 року 4,24 млн громадян, які виїхали з України через повномасштабне російське вторгнення, отримали тимчасовий захист у країнах Європейського Союзу. З них майже третина – це діти (33,4%), мінімум 1,4 млн дітей ⁵⁵ .

Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» ⁵⁶, Правилами перетинання державного кордону громадянами України ⁵⁷, визначено порядок та перелік документів, необхідних для виїзду з України і в'їзду в Україну громадянами України, в тому числі дітей (малолітніх та неповнолітніх).

Українською державою не залишилися без уваги питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні ⁵⁸. Відсутність єдиного прозорого алгоритму чи механізму, який би забезпечував повернення українських дітей, депортованих до росії, є серйозною проблемою, з якою стикається Україна. Цей процес ускладнюється через кілька ключових чинників, що підкреслюють складність ситуації та необхідність міжнародного втручання і підтримки.

Переговори щодо повернення дітей часто здійснюються за посередництва третіх країн або міжнародних організацій, оскільки прямих переговорів між Україною та Росією з цього питання немає. Наприклад, переговори щодо повернення українських дітей проводяться за посередництва Катару. Це ускладнює та затягує процес повернення дітей, оскільки потрібні тривалі переговори і узгодження з багатьма сторонами ⁵⁹. Станом на кінець березня 2023 року українській владі точно відомо про понад 19,5 тисяч дітей вивезених з тимчасово

⁵⁵ Понад мільйон українських дошкільнят та мільйон школярів перебувають за кордоном Як зберегти зв'язок з Україною? URL: <https://eo.gov.ua/ponad-milyon-ukrainskykh-doshkilniat-ta-milyon-shkoliariv-perebuvaiut-za-kordonom-yak-zberehty-zv-iazok-z-ukrainoiu/2023/12/26/>.

⁵⁶ Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 № 3857-XII. URL: <http://surl.li/cqtgk> .

⁵⁷ Правила перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.95 № 57. URL: <http://surl.li/bucun>.

⁵⁸ Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 № 794. URL: <http://surl.li/eaazk>.

⁵⁹ Ukraine successfully returns nearly 400 children kidnapped by Russia // Yahoo News. URL: <https://news.yahoo.com/ukraine-returns-nearly-400-children-kidnapped-by-russia> ; Ombudsman: Ukraine provides Qatar list of 561 children deported to Russia // Euromaidan Press. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/26/ukraine-provides-qatar-list-of-561-children-deported-to-russia> .

окупованих територій до російської федерації, але їх складно точно підрахувати через окупацію. Україна повернула близько 800 дітей, яких викрала російська федерація ⁶⁰. Закордонною дипломатичною установою України на підставі рішення уповноважених органів про повернення переміщених (евакуйованих) дітей – громадян України та призначення уповноваженої особи, яка забезпечуватиме повернення дітей в Україну та здійснюватиме функції законного представника дітей під час їх повернення в Україну відповідно до Порядку повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України ⁶¹.

Росія не визнає українську юрисдикцію над дітьми, які перебувають на її території, і часто оформляє їх як російських громадян або передає під опіку російських сімей. Це створює додаткові юридичні перешкоди для їх повернення в Україну. Український омбудсмен Дмитро Лубінець підкреслив, що Росія має юридичні зобов'язання повернути дітей незалежно від їхнього статусу, проте на практиці ці зобов'язання не виконуються. Це свідчить про відсутність єдиного та ефективного механізму повернення дітей, який би визнавався обома сторонами конфлікту ⁶².

Міжнародні організації, такі як Міжнародний кримінальний суд, видали ордери на арешт російських офіційних осіб за незаконне переміщення дітей, проте ці дії поки що не привели до створення дієвого механізму повернення дітей. Незважаючи на міжнародний тиск та зусилля щодо створення координаційних команд, які займаються поверненням дітей, результати залишаються обмеженими і недостатньо ефективними ⁶³.

Таким чином, відсутність єдиного прозорого алгоритму чи механізму, який дає можливість повертати депортованих до Росії українських дітей, на сьогодні залишається значною проблемою. Вона ускладнюється як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, що

⁶⁰ Україна повернула лише 800 із близько 20 тисяч викрадених Росією дітей. URL: <https://suspiilne.media/775933-ukraina-povernula-lise-800-iz-blizko-20-tisac-vikradenih-rosieiu-ditej/>.

⁶¹ Про затвердження Порядку повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 569. URL: <http://surl.li/eabpu>.

⁶² Ukraine successfully returns nearly 400 children kidnapped by Russia // Yahoo News. URL: <https://news.yahoo.com/ukraine-returns-nearly-400-children-kidnapped-by-russia> ; Ombudsman: Ukraine provides Qatar list of 561 children deported to Russia // Euromaidan Press. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/26/ukraine-provides-qatar-list-of-561-children-deported-to-russia> .

⁶³ Ukraine successfully returns nearly 400 children kidnapped by Russia // Yahoo News. URL: <https://news.yahoo.com/ukraine-returns-nearly-400-children-kidnapped-by-russia> .

потребують комплексного підходу та міжнародної співпраці для вирішення цього питання. Кожний уповноважений державний орган в межах свої повноважень вживають певних заходів. Так, закордонна дипломатична установа України: реєструє в установленому порядку народження дитини, якщо її народження не було раніше зареєстровано; вживає заходів до встановлення батьків, інших родичів дитини, їх місця перебування; оформляє відповідний документ на повернення дитини до України тощо; Національна поліція України установлює місце проживання батьків, інших родичів дитини; з'ясовує, який орган видав дозвіл на виїзд дитини за кордон, а у разі відсутності такого дозволу встановлює останнє місце її проживання в Україні (якщо дитина до виїзду за кордон проживала в Україні) тощо Міністерство закордонних справ України передає протягом трьох днів закордонній дипломатичній установі України в державі перебування дитини інформацію про цю дитину, що надійшла від Національної поліції⁶⁴.

З огляду на викладене можна зробити висновок про те, що держава в особі уповноважених органів запровадила численні позасудові механізми захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Слід відмітити високий рівень координації і взаємодії уповноважених органів публічної влади щодо нагальних потреб дітей.

ВИСНОВКИ

Таким чином, слід зазначити, що збройні конфлікти сучасного світу, особливо російська агресія проти України, створюють серйозні гуманітарні проблеми, особливо для дітей. Незважаючи на існування міжнародних документів, таких як Конвенція ООН про права дитини та Женевські конвенції, захист прав дітей під час воєн залишається викликом. Основними завданнями є запобігання участі дітей у бойових діях, забезпечення їхнього захисту та реабілітація. В Україні активно працюють над новою стратегією захисту прав дітей, що включає координацію зусиль державних органів, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Тільки комплексний підхід може забезпечити ефективний захист прав дітей у цих складних умовах. Збройні конфлікти сучасного світу, особливо російська агресія проти України, створюють серйозні гуманітарні проблеми, особливо для дітей. Незважаючи на існування міжнародних документів, таких як Конвенція ООН про права дитини та Женевські конвенції, захист прав дітей під час воєн залишається викликом. Основними завданнями є запобігання

⁶⁴ Про затвердження Порядку повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 569. URL: <http://surl.li/eabpu>.

участі дітей у бойових діях, забезпечення їхнього захисту та реабілітація. В Україні активно працюють над новою стратегією захисту прав дітей, що включає координацію зусиль державних органів, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Тільки комплексний підхід може забезпечити ефективний захист прав дітей у цих складних умовах. У таких умовах захист прав дитини набуває критичної важливості, що вимагає активного використання як судових, так і позасудових механізмів.

Ефективність позасудових механізмів захисту прав дітей в умовах війни була підтверджена їх здатністю оперативно реагувати на порушення. У період, коли робота судових органів була значно ускладнена або повністю паралізована, саме ці механізми стали основним засобом забезпечення прав дітей. До таких механізмів належать органи та служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, а також громадські організації, які здійснюють соціальний захист та профілактику правопорушень серед дітей.

Міжнародна співпраця та підтримка відіграють важливу роль у забезпеченні захисту прав дітей. Організації, такі як ООН та ЮНІСЕФ, надають гуманітарну допомогу та підтримують програми з освіти, охорони здоров'я та соціального захисту дітей. Ця співпраця є особливо важливою в умовах, коли національні механізми зазнають значних труднощів через військові дії.

Забезпечення гуманітарної допомоги, психологічної підтримки та реабілітаційних програм для дітей, які постраждали від війни, є пріоритетом державної політики. Важливо створити умови для фізичного та психічного відновлення дітей, щоб забезпечити їхнє повноцінне життя та розвиток у майбутньому.

Інформаційні платформи, такі як «Діти війни», відіграють важливу роль у моніторингу та координації зусиль щодо пошуку та повернення зниклих дітей, а також у висвітленні порушень їхніх прав. Ці платформи надають можливість громадянам повідомляти про випадки порушень прав дітей, що сприяє оперативному реагуванню та забезпеченню їхнього захисту.

Таким чином, захист прав дітей в умовах збройного конфлікту вимагає комплексного підходу, який включає як національні, так і міжнародні механізми та інструменти. Тільки спільні зусилля держави, громадських організацій та міжнародної спільноти можуть забезпечити належний рівень захисту прав дітей та сприяти їхньому благополуччю в умовах війни та післявоєнного відновлення.

АНОТАЦІЯ

Розділ монографії присвячено комплексному аналізу національного законодавства та актів міжнародного права у сфері захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту. Дослідження складається з трьох підрозділів, кожен з яких детально розглядає різні аспекти цієї проблеми.

Перший підрозділ аналізує правове регулювання прав дитини під час збройних конфліктів на основі міжнародного права та національного законодавства України. У цьому розділі розглядаються основні міжнародні та національні правові акти, які спрямовані на захист прав дітей під час збройних конфліктів. Визначено, що існуючі норми є важливими для забезпечення прав дитини, проте їх реалізація потребує посилення координації між міжнародними організаціями, державними інституціями та громадянським суспільством. Автори акцентують увагу на необхідності комплексного підходу до захисту прав дітей, включаючи правові, освітні та соціальні заходи.

Другий підрозділ присвячено дослідженню порушень прав дитини в умовах воєнного стану в Україні. Виявлено і класифіковано основні порушення прав дітей, що мають місце внаслідок російської агресії. Зокрема, йдеться про порушення права на життя, охорону здоров'я, громадянство, вільне висловлення думки та отримання інформації, а також захист від усіх форм насильства. Докладно описано наслідки цих порушень для фізичного, психологічного та соціального стану дітей. Автори наголошують на глибоких трагічних наслідках війни для дітей, які страждають від фізичних і психологічних травм, втрати батьків та порушення нормальних умов життя.

Третій підрозділ аналізує позасудові механізми захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Розглянуто різні позасудові механізми, які держава запровадила через уповноважені органи для захисту прав дітей. Зокрема, досліджено функціонування нових державних органів та інформаційних платформ, таких як державний портал для розшуку дітей «Діти війни» та чат-бот «Дитина не сама». Описано ефективність цих механізмів на практиці та їхню роль у забезпеченні оперативної підтримки і захисту дітей в умовах збройного конфлікту. Автори відзначають, що впроваджені заходи є важливими для забезпечення прав дитини і підтверджують їх високу ефективність у складних умовах воєнного стану.

Таким чином, розділ монографії містить всебічний аналіз правового регулювання, порушень прав дітей та позасудових механізмів їх захисту, що дозволяє зробити висновки про необхідність комплексного підходу та посилення координації зусиль для ефективного захисту прав дітей під час збройного конфлікту.

Література

1. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/> .
2. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> .
3. Рада Європи. Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/protecting-the-rights-of-ukrainian-children-during-and-in-post-war-context> .
4. Турченко О.Г., Пилипишина І.І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 64-66.
5. Юшкевич О.Г. Гарантування прав дітей під час збройних конфліктів в актах міжнародного права. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), м. Кривий Ріг, 30 вересня 2022 року. Кривий Ріг: ДонДУВС, 2022. С. 83-87.
6. Бандурка О.М., Бандурка І.О., Загуменна Ю.О. Безпека дитини: соціально-правове забезпечення: науково-популярне видання / Олександр Бандурка, Ірина Бандурка, Юлія Загуменна. Х.: Майдан, 2023. 402 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21550> .
7. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text .
8. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Протокол Організації Об'єднаних Націй (ООН) від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text .
9. Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни. URL: <http://surl.li/escvuj> .
10. Декларація про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів від 14 грудня 1974 року. URL: <https://cutt.ly/wVe6VhH> .
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text .
12. Конвенція Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17.06.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_182#Text .
13. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text .
14. Резолюція Ради Безпеки ООН 1612 від 26.07.2005 щодо дітей і збройних конфліктів. URL: [https://undocs.org/S/RES/1612\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1612(2005)) .

15. Забезпечення прав дітей. Нормативно-правові акти з питань забезпечення прав дітей. URL: <http://surl.li/dzymp> .

16. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://cutt.ly/dMxh9aD> .

17. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> .

18. Про затвердження Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF> .

19. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> .

20. Мінсоцполітики за підтримки ЮНІСЕФ починає розробку єдиної Національної стратегії забезпечення прав дітей. URL: <https://www.unicef.org> .

21. Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні – Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int> .

22. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF> .

23. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF> .

24. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF> .

25. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <http://surl.li/bkhnf> .

26. Про затвердження Положення про Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 302. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP220302> .

27. Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб. Урядовий контактний центр. URL: <https://ukc.gov.ua> .

28. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <http://surl.li/asidw> .

29. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: <http://surl.li/huud> .

30. Злочини росіян проти дітей в Україні. Дослідження Міноборони та Інституту права. URL: <http://surl.li/ecxmf>.

31. Росія змінює громадянство українських сиріт. Чи зможе Україна їх повернути? URL: <http://surl.li/eczio> .

32. How Moscow grabs Ukrainian children and makes them Russians. URL: <http://surl.li/eczjo> .

33. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980. URL: <http://surl.li/ecyprz> .

34. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#n13> .

35. Деякі питання Державної служби у справах дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 № 1048. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1048-2023-%D0%BF#Text> .

36. Департамент захисту прав дітей та усиновлення Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/pro-nas1.html>.

37. Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua/> .

38. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2020 № 783. URL: <http://surl.li/dzyod>

39. Про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей: Указ Президента України від 08.08.2022 № 568/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/568/2022#Text> .

40. Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text> .

41. Українська Мережа за Права Дитини. URL: <https://childrights.org.ua/> .

42. UNICEF Україна. URL: <https://www.unicef.org/> .

43. Save The Children. URL: <https://childrenheroes.org>

44. Карітас України. URL: <https://caritas.ua/> .

45. Захист прав дітей в умовах війни: зміни в процедурі усиновлення. URL: <http://surl.li/cafxa> .

46. Понад мільйон українських дошкільнят та мільйон школярів перебувають за кордоном. Як зберегти зв'язок з Україною? URL: <https://eo.gov.ua/ponad-milyon-ukrainskykh-doshkilniat-ta-milyon->

shkoliariv-perebuvaiut-za-kordonom-yak-zberehty-zv-iazok-z-ukrainoiu/2023/12/26/.

47. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 № 3857-ХІІ. URL: <http://surl.li/cqtgk> .

48. Правила перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.95 № 57. URL: <http://surl.li/bucun>

49. Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 № 794. URL: <http://surl.li/eaazk> .

50. Ukraine successfully returns nearly 400 children kidnapped by Russia. Yahoo News. URL: <https://news.yahoo.com/ukraine-returns-nearly-400-children-kidnapped-by-russia> .

51. Ombudsman: Ukraine provides Qatar list of 561 children deported to Russia. Euromaidan Press. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/26/ukraine-provides-qatar-list-of-561-children-deported-to-russia> .

52. Україна повернула лише 800 із близько 20 тисяч викрадених Росією дітей. URL: <https://suspilne.media/775933-ukraina-povernula-lise-800-iz-blizko-20-tisac-vikradenih-rosieiu-ditej/> .

53. Про затвердження Порядку повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 569. URL: <http://surl.li/eabpu> .

Інформація про авторів:

Сокурєнко Валерій Васильович,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України,

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

Юшкевич Олена Геннадіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

Загуєнна Юлія Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна